

La rehabilitació del patrimoni en “pedra seca” al Bages

Josep M. Soler i Bonet

Durant molts segles el Bages va ésser un dels principals productors de vi a Catalunya, i les vinyes cobrien la comarca fins a llocs que actualment ens semblen inverosímils. Aquesta activitat secular ens ha llegat un important patrimoni històric, antropològic, social i material que fins fa uns anys havíem deixat completament de banda, abocant-lo a una progressiva pèrdua. L'herència de tants segles de conreu de la vinya han deixat la nostra comarca esquitxada d'elements patrimonials de gran interès, els quals formen un valuós conjunt en perill de desaparèixer: barraques, feixes, cellers, tines, cups i premses, són elements amb una àmplia cronologia que abraça des de l'edat mitjana fins fa ben pocs anys. Afortunadament, els darrers quinze anys hem viscut a la nostra comarca, un lent però progressiu moviment de valoració i recuperació d'aquests elements patrimonials. Encara estem força lluny d'una situació ideal, però el camí fet fins ara ens convida a un prudent optimisme.

L'inici d'aquest procés cal buscar-lo a principis dels noranta, quan a la nostra comarca es produeixen dos factors que conflueixen en un mateix objectiu. Primer de tot assistim a un degoteig d'estudis publicats que¹ intenten posar en valor el patrimoni en pedra seca, i redescobreixen aquests elements a un públic encara minoritari. El segon factor és el naixement de la D.O. “Pla de Bages” l'any 1995

Barraca construïda a la rotonda que dóna entrada al poble de Calders (2005).

que va suposar una nova embranzida des del punt de vista econòmic, però també pel que fa als valors tradicionals i materials lligats amb aquest

conreu. Per aquest motiu em sembla prou significativa agafar aquesta data com a punt de referència inicial d'aquest escrit.

Neix la D.O. "Pla de Bages", una empenta per a la recuperació del patrimoni

L'any 1995, el Bages tornava a treure el cap dintre del selecte club de les comarques productores de vi de qualitat. Amb el naixement de la D.O. s'aconseguia molt més que un reconeixement de qualitat, va suposar el rellançament i la recuperació de la nostra tradició vitivinícola, tot tancant un malaurat parèntesi de prop de seixanta anys de recessió. Entre els objectius de la D.O. ha estat molt present des del principi, la recuperació i revalorització de tots els elements culturals lligats amb el conreu de la vinya, i en aquest sentit ha estat la D.O. pionera a Catalunya.

La situació de partida no es presentava gens engrescadora. Molts anys d'abandonament i de menyspreu cap a aquests elements, havien provocat la pèrdua definitiva d'una part important d'aquest conjunt, i amenaçaven a la resta amb una pròxima desaparició. El cas més paradigmàtic eren les barraques de vinya. Dels milers de construccions que esquitxaven la nostra comarca a principis del segle XX, se n'ha perdut una part ben important. La causa principal d'aquesta pèrdua, ha estat el desús i la conseqüent deixadesa dels seus propietaris que n'ha provocat l'esfondrament, o directament la seva eliminació. Els actes vandàlics i el canvi d'activitats del territori amb la conseqüent expansió de les zones urbanes i industrials al Pla de Bages, també en tenen una bona part de culpa. Un altre grup prou notable de barraques han quedat enterrades a les zones boscoses de la comarca, antigues terres de conreu, avui abandonades.

Els primers passos havien d'anar adreçats a revaloritzar aquest patrimoni als ulls de qui en tenia la seva responsabilitat directa, els propietaris, i subsidiàriament als organismes públics que havien de posar-hi els mecanismes per ajudar a fer-ho possible. D'aquesta manera van néixer l'any 1996 el primer "Concurs per a la rehabilitació i conservació de les Barraques de vinya, i altres construccions en pedra seca". Aquesta idea,

ben novedosa al nostre país, ha gaudit d'un notable ressò i participació, celebrant-se de forma bianual fins a la darrera edició l'any 2007.

Els concursos han suposat un important punt d'inflexió a la comarca del Bages, i han aconseguit desvetllar l'interès de molts propietaris que han redescobert el seu patrimoni en pedra seca, i en especial les tines i barraques de vinya. Si mirem el balanç de les cinc edicions realitzades fins al moment, veurem que s'han rehabilitat directament pel concurs prop de cent cinquanta construccions, les quals han actuat com a exemple i aparador de noves iniciatives.

Per completar el ressò dels concursos es va preparar també una exposició fotogràfica a càrrec del fotògraf Joan Villaplana. Amb un treball molt acurat i de gran qualitat, l'autor va aconseguir donar una nova visió de les construccions en pedra seca, fent palès per a molta gent l'estètica i l'atractiu d'artístic d'aquests elements. L'exposició també es va convertir en una eina itinerant, fins a establir-se de forma permanent a la Casa de La Culla, seu de la D.O. Pla de Bages.

Fruit d'aquest interès creixent i de la voluntat d'un grup d'estudiosos, l'any 2002 es va encetar a Manresa una nova iniciativa, que amb el temps s'ha consolidat i s'ha convertit en un punt de referència. Amb la col·laboració de la D.O. Pla de Bages i del Centre d'Estudis del Bages es va celebrar la primera "Trobada d'estudi per a la preservació del patrimoni en pedra seca als Països Catalans". L'objectiu d'aquestes trobades ha estat l'intercanvi d'experiències i coneixements entre tots els participants, però localment hem volgut que el ressò de la Trobada servís per recolzar la tasca que realitzen els diversos grups o associacions arreu del país. Fins al moment s'han celebrat quatre trobades i n'hi ha prevista una propera: Manresa (2002), Torroella de Montgrí (2004), Barcelona (2005), Sitges (2007) i properament Mallorca (2009).

Els Ajuntaments i el Consell Comarcal, uns actors imprescindibles

Per poder fer un treball de preservació i rehabilitació efectiu, cal que els propietaris i les administracions caminin junts en la mateixa direcció, recolzant-se mútuament. Per aquest motiu la sensibilització dels poders públics locals ha estat un objectiu prioritari. Afortunadament durant els darreres anys hem assistit a un lent degoteig de noves iniciatives públiques que, tot i que encara ben insuficients, són un punt de partida que cal consolidar en el futur.

Els primers ajuntaments de la comarca que van treballar en la rehabilitació d'aquest patrimoni van ésser Súria, amb una interessant ruta patrimonial anomenada "La Ruta del Samuntà", i Balsareny amb la restauració d'un petit grup de barraques.

Més properament ha aparegut una altra iniciativa interessant portada a terme per l'Ajuntament de Monistrol de Calders, amb la restauració d'un grup de barraques incloses dins de l'Ecomuseu del Moianès.

Cal destacar per la seva significació, els treballs de l'Ajuntament de Calders per difondre i conservar aquest patrimoni. Fins al moment, almenys que en tinguem coneixement, ha estat l'únic municipi del Bages que té protegides des de l'any 2006, nou barraques del terme sota la figura de BCIL (Bé Cultural d'Interès Local). Aquesta figura de la Llei del Patrimoni català, estableix un marc de protecció i un compromís públic en la seva conservació. Aquest és un pas molt significatiu que ningú més s'ha atrevit a fer, però que indica una voluntat de protegir aquests elements i alhora estableix unes garanties mínimes de conservació.

Com a detall anecdòtic, però força revelador cal esmentar les barraques de nova construcció que s'han aixecat en algunes rotondes a les entrades dels pobles com a Calders, Artés o Sant Salvador de Guardiola. Aquestes noves construccions situades en punts de gran visibilitat, contribueixen al coneixement popular d'aquests elements patrimonials i ens parlen

d'un canvi de sensibilitat d'aquestes institucions locals.

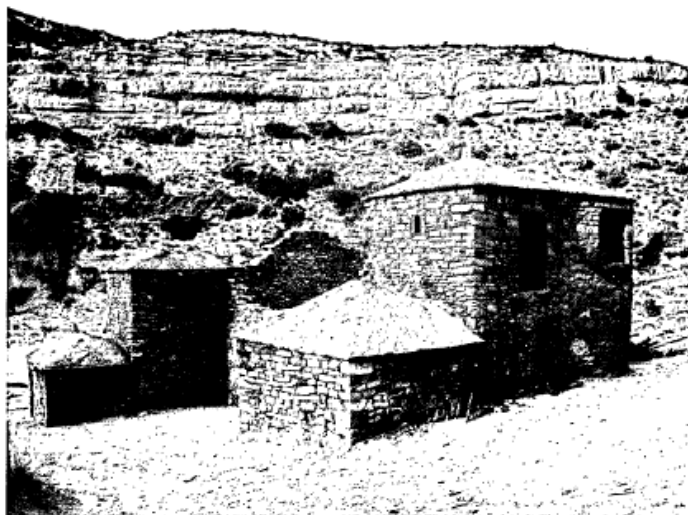
Actualment alguns ajuntaments com el de Sant Fruitós de Bages han engegat o tenen previst algun treball de rehabilitació d'aquests elements patrimonials. També el Parc Ambiental de Bufalvent, gestionat pel Consorci del Bages per a la Gestió de Residus, ha realitzat una tasca de rehabilitació de les barraques situades dins d'aquest singular espai.

Finalment hem d'esmentar la gran tasca realitzada pel Consorci de les Valls del Montcau, amb el recolzament de la Diputació de Barcelona, en la recuperació de les nombroses tines que es troben en aquest espai natural. A partir d'un treball exhaustiu de recerca i catalogació, s'han portat a terme diverses campanyes de rehabilitació, i en aquests moments ja hi ha diversos grups de tines magníficament restaurats. Aquests espectaculars i singulars elements patrimonials són el paradigma de la recuperació del patrimoni tradicional a casa nostra, i una ferma aposta de futur pels municipis que formen el Consorci.

La formació, una eina de futur

Un altre element molt interessant i necessari és la formació de nous treballadors en la tècnica de la pedra seca, que siguin capaços de satisfer la creixent demanda de particulars i institucions d'una forma professional i qualificada. No és una tasca fàcil ni ràpida, però és una peça bàsica per consolidar i estendre la tasca de rehabilitació. També en aquest camp hi comencen a deixar-se veure alguns iniciatives que esperem que fructifiquin a curt o mig termini. Dins del programa de cursos del 2006 de l'Escola Agrària de Manresa, es va programar per primera vegada un curs específic de "Recuperació de marges i rehabilitació de construccions amb pedra seca", el qual va tenir continuació l'any 2007.

També l'Ajuntament de Manresa ha realitzat diversos Tallers Ocupa-

Grup de tines rehabilitades pel Consorci de les Valls del Montcau l'any 2007.

cionals amb l'objectiu de formar nous treballadors i alhora restaurar els elements de Pedra seca al voltant de diversos senders que volten la ciutat. El darrer Taller ocupacional el 2008 ha tingut com a objectiu restaurar els murs de pedra seca al voltant del bosc de les Marçetes, com a complement a la restauració i protecció d'aquest espai natural.

Conclusions

Com a balanç actual es pot afirmar que en aquests moments la situació del Patrimoni lligat a la vinya corre una situació d'alt risc a la nostra comarca. Fins al moment present no hi ha cap pla general ni cap iniciativa conjunta per conservar-lo. Ja he explicat les diverses iniciatives que s'han anat endegant en els últimes anys, però són fruit del lloable interès de particulars o algunes institucions públiques, més lligat a la sensibilitat de les persones que en aquests moments ho dirigeixen que a una política planificada. Per preservar aquest patrimoni no n'hi ha prou amb bona voluntat, cal una iniciativa conjunta dels poders públics comarcals, amb unes directrius clares i genèriques

que impliquin mesures reals de protecció. En aquesta tasca la participació del Consell Comarcal hauria d'ésser fonamental, però fins al moment present s'ha inhibit del tema. La conservació no només del elements concrets, sinó del paisatge de la Pedra Seca és una mesura important per lluitar contra la degradació del nostre sòl. La Comunitat Europea ha reconegut la importància d'aquests espais i ha posat en marxa el projecte TERRIS, per a la protecció dels espais marjats, per la seva funció en la regulació i gestió dels recursos hídrics i prevenció de riscos naturals.

Nota

1. Com a exponents d'aquest moviment l'any 1994 es publiquen dos llibres centrats a la comarca, a més de diversos articles que van apareixent a la revista *Dovella*, editada pel Centre d'Estudis del Bages. Els llibres són: "Les barraques de vinya. Les construccions de pedra seca a la comarca del Bages" de Josep M. Soler Bonet i "Construccions en pedra seca a la comarca del Bages" de Jaume Plans Maestra.

Josep M. Soler i Bonet
Estudis